

VÁLTOZÓ VALÓSÁGUNK

Menj, aztán mutass utat

A nagyközség középületein hatalmas táblákra pingált jelszavak buzdítják a helybélieket társadalomépítésre. Így aztán hamar megtudja az érkező, hogy a hajdanvolt iskolamesterek kései utódainak alapvető feladata a szocialista ember személyiségének megalapozása, és az orvosi rendelőben végzett „hatékony és fegyelmezett” munkával is harcolhatunk terveink megvalósításáért. Amikor L.-t, a község rokonszenves vb-titkárát a buzdítás eme igencsak avitt formájának okáról kérdezem, somolyogva mondja: az egyik járási vezető úgy tartja helyesnek, ha a tanult emberek egy pillanatra se tévesztik szem elől, milyen szerep hárul ma a honi falvakban élő értelmiségiekre.

A jelszavak azonban nem pótolhatják a tetteket. Falun élő ismerősöm panasolja, hogy mióta megcsapta őket a község-egyesítés kényszerű szele, mióta vidékükön is végigmorajlott az iskolakörzésítés hulláma, diplomás ember nélkül maradt szülőfaluja. A közös gazdaságok lázas egyesülési kedve miatt pedig újabban már a tisztviselők is nagyobb településeken keresik boldogulásuk forrását. A diplomások elköltözésével falvaink lettek szegényebbek. Akik maradtak, azoknak kellene feltárni a kistelepülések jövőjét, de legalábbis utat mutatniok a fennmaradáshoz. Vajon teljesíti-e napjainkban ezt a küldetését a falvakban rekedt értelmiség?

Kezdjük a vágyakkal. M. É. már tudja, hogy a főiskola elvégzése után a t-i nebulókat oktatja majd az egyszeregyre. Arra, hogyan képzei el a félezer lelket számláló falu közeletében betöltött szerepét, ekként válaszol:

— Úgy tervezem, mindenben segítem majd a hozzám forduló embereket. Eligazítom őket a közelet kérdéseiben, válaszlok arra, miként rendezzék be jövőjüket. Ehhez azonban arra is szükség van, hogy meghívjanak a falu jövőjéről tárgyaló értekezletre, sőt, részt akarok venni a döntések előkészítésében is, hogy teljes odaadással tudjak dolgozni az emberekért.

De vajon hány tanácsülésre hívták az elmúlt évtizedben J. M.-t?

— Engem — kérdez vissza tágra nyílt tekintettel —, miért hívtak volna? Nem vagyok tanácstag. És nincsenek is ilyen ambícióim. Csak az volt a célom, hogy a tanítás mellett megismerhessem a gyerekekkel a versmondás szépségeit. Ezt elértem. De azt hiszem, csak maga bonyolítja túl a falusi értelmiség szerepét. Nem gondolja? Nem néznek ma úgy fel a diplomás emberekre, mint korábban, amikor jószerivel csak a jegyző, a tanító, meg a pap értett a betűvetéshez. Egyrészt azért, mert a nép tudásban közelebb került az értelmiséghez, és ez nem baj. De közrejátszik a rangvesztésben az is, hogy él egy olyan szemlélet, amely szerint az embernek akkora a rangja, amekkora a vagyona. Hogyan kelhetnék versenyre akár egy hat elemit végzett tsz-taggal, aki Nyugat-Európába viszi nyaralni a gyerekét, és a szakmunkásképző elvégzése után kocsit vesz, meg házat épít neki ajándékba. Én még ma is szolgálati lakásban élek. A pedagógus rangvesztése pedig kétszeres, hiszen a főmezőgazdász munkájától függ az emberek anyagi boldogulása, érthető hát, ha rájuk néznek fel az emberek. Nos, ezek a tényezők játszanak szerepet abban, hogy a közeletben passzív szemlélőnek érzem magam. Mert mi valójában a feladatom? Kizárólag az, hogy az állami és a társadalmi ünnepeken szépen zengjen a karéne, és legyenek olyan gyerekek, akik nem sünek bele a versmondásba. Ezt a feladatot teljesítem, nem tartozunk egymásnak. A falu jövőjébe — ha van egyáltalán — nincs beleszólásom. Ezért érezzük sokan, hogy valójában nincs is szükség ránk.

S. tanácselnök zavartan haligat, amikor arról kérdezem, milyen szerepet szán a tanult embernek P. község közeletében.

— Buzgólkodnak, buzgólkodnak — mondja kétszer a nagyobb nyomaték kedvéért, mielőtt titkárnőjétől megrendeli a vendégnek kijáró kávét.

Cigarettával kínál, nagyot pöffent, aztán eszébe jut, saját kávéját tejjel kéri. Mire kétszer megteszi az utat az ajtó és a hivatali széke között, összerendezi gondolatait:

— Mondhatom? — kérdez rám magabiztosan, pedig látja, hogy „kihegyezett tollal” várom választát. — Először is, az úgynevezett agrárértelmiségre abban számítunk, hogy jól gazdálkodjanak. Ez leköti minden energiájukat. Meg buzdítjuk őket, hogy segítsék a háztájit, mert ne feledje, ez közérdek. Tehát közeleti munkának minősül. A tanárok közül többen a népfrontban tüsténkednek, másoknak pedig az a feladat jut, hogy mindig az alkalomhoz illő műsort szervezzenek a községi ünnepekre. Az orvosunk is a népfrontban kötelezte el magát, ahol előadásokat tart arról, milyen káros a túlzott alkoholfogyasztás a szervezetre. De ne gondolja, hogy ezzel lezártuk a diplomásokkal a kapcsolatot, mert munkahelyükön tájékoztatást kapnak a tervekről, egyszerűen pedig külön tájékoztatjuk őket. Igénybe vettük okos észjárásukat a tsz-szervezésnél, és támaszkodtunk meggyőző szavaikra a törpe vízmű építésénél végzett társadalmi munka szervezésekor, meg akkor is, amikor az anyagi hozzájárulásról kellett meggyőzni az embereket.

Ennyi. Csöndben isszuk a gőzölgő kávét, mintha végleg kifogytunk volna a szóból. Így aztán van időm töprengeni az egyik megyei népfrontbizottság aktivistáinak felmérésén, akik a falun élő értelmiség közeleti szerepére és annak fogyatékoságaira kerestek feleletet. Mint leszögezik, a falvak népességmegtartó erejének fokozása érdekében feltétlenül szükség van falun a diplomásokra. De mivel sokhelyütt bezárták az iskolát, a tsz-irodáig vezető utat is benőtte a dudva, a tanácsi tisztviselők és a tanácstagok pedig csak fogadóórakon (vagy még akkor se) találkoznak a lakossággal, néhány faluban nincs, aki utat mutasson. Még akkor sem, ha a tanácstagoknak tizeunégy, népfrontosoknak pedig tizenhat százaléka szellemi munkával keresi kenyerét. A közeleti munkából a pedagógusok vállalják a nagyobb részt. Igaz, közösségért végzett tevékenységként értékelik a veszélyeztetett gyerekek nyilvántartását, még akkor is, ha ez munkaköri kötelességük. Pedig munka van bőven. Jutna a feladatból az orvosnak, közigazdásznak, jogásznak meg a főagronómusnak is, de a látszat azt mutatja, hogy ők kételkednek lehetőségeik nagy terjedelmében.

Sokan sértődötten élnek, elégedetlenek választott szakmájuk erkölcsi és anyagi megbecsülésével, sőt, a megkérdezettek fele úgy véli, nem is felkészültségük, hanem kapcsolataik hátrózzák meg hivatali felemelkedésüket.

Amikor ezt A. község párttitkárának elmondom, felcsattan:

— A mindenségit! Jól megtanulták a magyarázkodást! Bosszant, amikor ilyesmit hallok. Még hogy nincs lehetőségük a közeleti munkára! Erre csak hivatkoznak. A gond inkább abból adódik, hogy sokan úgy képzelik, csak egy-egy bizottság vezetői tudják képességeik egy töredékét a falu javára hasznosítani. Úgy érzik, a diploma mellé vezetői szerep dukál! Csak azt nem veszik figyelembe, hogy nekünk ügyelni kell az arányokra is. Aki igazán értelmiségi, az nem sértődik meg akkor sem, ha egyszerű bizottsági tagként veheti ki részét a közösségi munkából. De szeretném hangsúlyozni, bár nyomaiban nálunk is fellelhető a passzivitás, mi elégedettek vagyunk diplomásaink közszereplésével. Ezt a statisztika is tükrözi, pontosan

annyian vesznek részt a közéleti munkában, ahányukra az arányok kívánalmi miatt szükség van. Ha gondolja, akár meg is mutatom.

Szavaiban nincs okom kételkedni. Annál fontosabb viszont, hogy szóljunk és nyíltan beszéljünk a falun élő értelmiség helyéről, szerepéről meg felelősségéről, és arról, miként tehetnének többet lakóhelyük holnapjaiért, hisz még korántsem aknázunk ki minden lehetőséget. És ezzel tisztában vannak a kistélepüléseken élő diplomásokat is. Akkor hát honnan eredhet mégis a napjainkban sokat emlegetett elkülönültség és passzivitás?

— Sokunkban — jegyzem B. doktor szavait — él még azoknak az időknek az emléke, amikor csak az egyetértés volt a megfelelő magatartás. A közéletből csak annyi tennivaló jutott, hogy bölintanunk kellett a községi vezetők fejtegetéseire és hozzászólásukra. Mert amikor az emberek azt látták, bölint a tanító, az orvos meg a pap is, akkor ez biztos így van rendjén. Nem volt okos magatartás a tudással és az elképzelésekkel hivalkodni. És a faluhelyeken élő fiatal diplomások még napjainkban is érezhetik, hogy ezek az évek máig ható nyomot szántottak egy-egy kistépülés közéletében. Erről a kérdéstről azonban ma már csak múlt időben beszélünk, de azt is akadozva tesszük

Ki tudja, miért? S. községben a hajdanvolt néptanító ajtaján kopogok, aki egykor igazán nagy megbecsülésnek örvendett a szebb napokat megélt településen. Ma már megesik, hogy volt tanítványai elfordítják fejüket, amikor az utcán találkoznak vele. De a tanító úr pályafutásának kezdetén még boldog volt az a nevelő, aki S.-be kapott megbízást. Ma meg még lasszóval is nehéz ide pedagógust keríteni. Jellemző, hogy amikor elment innen a körorvos, öt hónapig a tizenkét kilométerre eső faluba jártak az emberek gyógyulást keresni. Régen annyi volt itt az iparos, hogy versengtek a megrendelőért, ma pedig néhányan komolyan fontolgatják, öszülő halántékkal sem ártana megismerkedni a borbélykodás mesterfogásaival.

Az egykori iskolamester elzárkózik a beszélgetés elől, és Cs.-hez, a falu lelkészéhez irányít.

— Kevesen voltunk akkoriban diplomások, — emlékezik a lelkész —, érthető hát, ha minden szempár ránk szegeződött. Igazán lámpásnak tekintettek bennünket. Csakhát kevesen voltunk, tennivalónk meg rengeteg akadt. Napjainkra fordult a kocka. Lámpás van elég, de annak, hogy mégis kevés a fény, egyéb eredői lehetnek. Például az, hogy a diplomások számának növekedésével arányban sok tanult ember bizonytalanabbnak érezte helyét a közéletben. Választék lett bőven, és nem mindig a felkészültség határozta meg, ki kap szerepet. Többnyire azok szólhattak, akik mindennel egyetértettek. Így volt ez akkor is, amikor már túljutottunk azokon az időkön. Akik többet tehetek volna a faluért, úgy érezték, javaslataik nem épülnek be a döntésekbe, így hamar rádöbbenek, szerepük csak álszerep, és amint tehetik, elköltöztek. És ahonnan elköltözik az értelmiség, onnan elvagyódik a nép is, mert úgy érzi, nincs, aki megválaszolja kérdéseit, nem kap segítséget mindennapi gondjai megoldásában. Ezért mondom, a falusi értelmiségnek ma is lámpásnak kellene lenni. De mit tehetünk, ha nekünk tanítóból is csak képesítés nélküli jut, aki pedig tehetne valamit a jövőt illetően, tanácstalan, mert egyszer a városiasodás kedvező hatásáról hall, máskor meg a falvak népességmegtartó erejéről olvas. A tétováság pedig sohasem vezetett eredményre.

Szerep? Álszerep? A p.-i körzeti orvos szavai így igazítanak el a kérdőjelek között:

— Nem tagadom, jólesik, amikor a tanácselnök szeretettel köszönti az embert a községi fórumokon. A pusztja jelenlétünkért örömmel nyugtázhathatjuk a tapsot. Időnként, jelentéktelen kérdésekben még a véleményünket is kéri, és ez azt a látszatot kelti, mintha valóban számítanának ránk. Állást foglalhatunk például abban, hogy szerintünk az alvén, vagy a felvégen épüljön fel előbb a kocsmá, az úttest jobb vagy bal partját kísérő járdához adjon előbb a tanács anyagot. De amikor az értelmiség közéletiségéről beszélünk, korántsem erről van szó. Hanem arról, hogy ne öt kocsmá legyen a faluban, hanem egyik helyén épüljön klub, vagy presszó, ahol az igényesebb emberek is szívesen szórakoznának. És arról, hogy ne

csak az asztalosmestertől művelődésház-vezetővé előlépett embernek legyen szava a kultúrház programjának összeállításában. Meg arról is szólni kell, hogy hónapokig könyörögtünk, érveltünk, ne építsenek lakótelepet a faluban, mert a statisztika szerint várhatóan ugrásszerűen megemelkedik majd az alkoholisták és a neuraszténias panaszokkal kezelt betegek száma. Főlösképpen aggodalmaskodunk, intettek le akkor. Szóval nem voltak elég erősek az érveink. De a statisztikai adatok félelmünket igazolták. Lakótelepre volt pénz, de arra nem futotta a költségvetésből, hogy egy mérnököt megbízzunk a falu arculatának megtervezésével. Ilyen fontos kérdésekben tehát lehet hatalmi szóval, vagy tekintélyelv alapján dönteni. Érti ezt? Ha tudná, hogy ilyen döntések miatt mennyien veszítik kedvüket, mennyi szellemi energia megy veszendőbe, aligha nem elképedne.

Amíg A. község tsz-irodájáig érek, szabadjára engedem a képzeletemet: vajon mennyivel tartanánk előbbre, ha okosan gazdálkodnánk az elpazarolt szellemi tőkével? Az irodában azonban B. növényvédelmi szakmérnök szavai hamar gúzsba kötik az ábrándokat.

— Kár képzelegni! Induljon ki abból, hogy a kiválasztás fogyatékoságai miatt az értelmiségiek fele beéri a kocsmázással. De nem azért járnak oda, hogy az alkoholfogyasztás káros hatásáról beszélgessenek, hanem azért mert nincs másra igényük. Ők jól élnek, könnyedén, felelősség nélkül, olykor még profétálhatnak is. Akik pedig a közélet élénkítéséért, a demokracizmusért próbálnak tenni, időnként azon töprenghetnek, miként magyarázkodjanak. Ha itt élne, tudná, hogy egy-egy tanácskozáson beérik a jelenlétünkkel. Javítjuk a statisztikát. Az értelmiség képviseltette magát, mondják, aztán ki vagyunk pipálva. Ennyi elég. Mert aki netán javaslatokkal, vagy más elképzelésekkel áll elő, annak egy-két ember még a rendszerhez való hűségét is kétségbe vonja. Meg azt várják, hogy írjunk szép jelentéseket, mert a felettesek meg a járásiak is csak a szép jelentésekkel és a statisztikával tudják igazolni, hogy jó munkát végeztek, alkalmasak tisztségük betöltésére. Ezzel ugyanis nem sértünk meg senkit. Az pedig senkit sem érdekel, hogy magunkat becsapjuk. Mondok példát is. Tavaly például azt írta elő a terv, hogy július 20-ra befejezzük az aratót, és csodák csodájára a 21-i megyei lapban megjelent az egyik járási tisztviselő nyilatkozata, mely szerint végeztünk a betakarítással. Amikor egy héttel később még javában dolgoztunk a földeken, az emberek röhögve mutatták az újságot, én pedig szégyenkeztem. Köszönöm, ebből nem kérek, ehhez nem adom a nevem.

Márpedig az értelmiségnek: minden korban és körülmények között el kell vállalnia a felelősség ráeső részét. Ezt már E. községbeli T. P.-től tudom, akinek értelmiségivé érése egybeesik az agrárértelmiség színrelépésével. T. emlékezete még ma is őrzi a „gumicsizmás értelmiség” tagjainak akkoriban „kijáró” gúnyos megjegyzéseket.

— Még azok is lenéztek bennünket, akik tanulásra buzdítottak. Komolyan vettem, amikor a falu és a járás vezetői tanulásra biztattak. Azt mondták, menj, tanulj, aztán gyere vissza és mutass nekünk utat a fejlődéshez. Élen jártam a tagosításban, küszködtem az eredményekért, közéleti ember lettem, és negyvenhat éves koromra belerokkantam a harcba. Mert amíg mi küszködünk, addig a falu elveszítette rangját és megbecsülését. A tanítók fele már a közeli városból jár ki tanítani, a közélet fórumain is ritkán látni diplomás embert, olyan meg csak elvétve akad, aki megpróbál harcolni ezért a népért. Bár-mennyit is dolgozunk, nem futja a fejlesztésre. Minél többet termelünk, annál több megy a közös kalapba, az elosztásnál pedig csak a megyeszékhely, a kisvárosok meg a székhelyközségek után jöhetünk szóba. Mire ránk kerül a sor, már csak annyi marad, amennyiből még a színvonal megőrzésére is alig futja. Mit tehet hát az értelmiség? Hogy magyarazzuk meg ezt az embereknek? Mert közben gyözködjük a lakosságot, hogy járuljanak hozzá a törpe vízmű építéséhez, mert a tanács pénzből nem futja, pedig tudjuk jól, a ma befizetett pénzből is csak egy évtized múlva készül el a vízmű. Akkor hát ki rázza jó lélekkel a kolompot? Erre lennének csak képesek? Ez lenne a feladatunk?

Aligha. Legalábbis erről győznek meg H. P. szavai, aki idestova egy évtizede a kultúrház igazgatója C. nagyközségben. A kultúrház igazgatója készségesen elismeri, pontosan anynyi diplomás vállal közszereplést, ahányra az ezzel kapcsolatos állásfoglalások szerint szükség van. És ez nem kevés. De az már korántsem biztos, hogy mindig a mások képviselőjére leginkább alkalmas diplomások emelhetnek szót mások érdekében.

— Úgy vélem, az a legnagyobb baj, hogy gyakran azokra van szükség, akik tisztségük megőrzése érdekében mindennel egyetértenek. A többiek viszont vagy elhiszik, amit mondanak, hogy az értelmiséggel minden rendben van, vagy levonják a következtetést: nincs rájuk szükség. És a többség így van ezzel. A szakmák szerinti elkülönültség és az érvényesülés eltérő volta megosztja a diplomásokat, pedig amíg a társadalomnak ez a rétege nem egységes, nem tud eleget tenni küldetésének. Pedig alapvető kötelességünk lenne az objektív valóság feltárása. Ehhez azonban gyávák vagyunk és közömbösek, mert gyakran a részgazságok feltárására is csak óriási harc árán van lehetőségünk. És ki köszöni meg a győztesnek az ilyen győzelmeket?

A k-i népművelő viszont másba keresi annak az okát, hogy az értelmiség miért nem tudja eljátszani küldetéséből adódó szerepét.

— Mondja meg, hol tanulnak a mai egyetemisták hazaszeretettel? Bárki elvégezheti az egyetemet hit, lelkesedés és hivatástudat nélkül. Ha ez lehetséges, akkor meg ne csodálkozzunk azon, hogy sokan beérik a szenttelen szakmai helyállással, különösen akkor, ha nem is igényelnek tőlük többet. Hamar megtanulják, hogy nem a jól végzet munka hozza meg az elismerést, hanem a főnök döntése. Így aztán posztokhoz, tisztségekhez kötődnek érzelmileg és erkölcsileg, nem a néphez és a hazához. Aki pedig nem érzi ennek szükségességét, az nem

tudja hittel és alázattal szolgálni azokat, akikért tennie kellene és aligha tud felelősséget vállalni másokért. Márpedig enélkül nem tudom, hogyan mernek majd évtizedek múlva tükörbe nézni?

★

Befejezésül hadd beszéljek el egy történetet. Amikor S-ben jártam, akkor futott végig a falun a hír, hogy a patikus két évtizednyi szolgálat után nagy útra készül.

— Nem tehetek mást — mentegette magát, amikor felkerestük az idős plébánossal —, megmásíthatatlanul érzem, csak a munkaerőre van szükség. Amíg kapcsolatok döntenek el, ki juthat mellékálláshoz, ki szerepelhet a közéletben, addig nem találhatom meg a helyem, mert én még nem fröccsöztem együtt egyetlen befolyásos emberrel sem, ultizni pedig nem tudok, és már nem is akarok megtanulni. Vegyész vagyok, tehát képes lennék a tsz növényvédő szereinek toxikológiai vizsgálatára. Erre a munkára azonban a megyeszékhelyről találtak egy technikust, akit az egyik megyei vezető ajánlott az elnöknek. Próbáltam előadást szervezni a túlzott gyógyszerfogyasztás veszélyeiről, ennek azonban a tanácsnál nem örültek, mert ennek megtartására a járásból szemeltek ki egy embert. Ezért döntöttem így, talán még lesz időm és módom másutt megteremtteni saját hasznosságom feltételeit.

Akkor Cs. tiszteletes úr elmondta, a másnapi istentiszteleten — mivel az elmúlt évben sokan költöztek el a faluból — szóba hozza, hogy 2—300 évvel ezelőtt milyen nehéz körülmények között éltek és teremtettek virágzó gazdaságot ezen a tájon az emberek. A patikus azonban sosem járt szentmisére. Elköltözött. És azóta a székhelyközségben kapott állást és szolgálati lakást két tanítónő is.

Császár Nagy László

Névsorolvasás

A Hedronyból sötét utcán ballag felfelé Pista bátyám. Takarmányozta, kútvízzel itatta Babát és Bandit, a két „kihelyezett” tévészlovat, munkáját elvégezve pedig igyekszik a lakására, a tévéhíradót nézni. A betonoszlopra biggyesztett huszonötös égő narancsfénye mellett a cipőnk orrát sem látjuk, de ismerjük mi egymást ebben a faluban annyira, hogy az árnyak alakjáról, a lépések súlyáról és ritmusáról is tudjuk: kit kell köszönteni.

— Hova, fiam, hova? — kérdezi Pista bátyám, az illő Jó estét! fogadása után.

— Csak, ide, a k u l t ú r h á z b a. Elfogyott a bagóm, nem akarom éjszaka megint a szomszédokat zavarni.

Az öreg nevet, de mi mást is tehetne. Tudja jól, amikor a k u l t ú r h á z a t említtem, a kocsmára gondolok. Egyébként is ez az egyetlen középület a faluban, amelynek ilyenkor világos az ablaka.

Hiába csipős az október, a kocsmahivatal ajtaja sarkig tárva, a pálinkabűzös cigarettafüst bodros pamacsokat rajzol a szemöldökfa fölé. A zajos tömegben megszokott helyemre, a pult vége és a tenyérnyi raktár ajtaja közé furakszom, Józsi bácsi pedig „Itt a meggy, hová megy?” felkiáltással teszi is elém a márkát. Aztán megáll az üveges vitrin előtt, felém fordul:

— Mennyi?

— Öt.

Elém teszi az öt csomag Románcot, elébb persze gondosan kikeresi a bádognapulton legjobban fénylő víz- és sörpocsolyát. Elszórakoztatna még velem egy darabig, de a pult másik végén ott méltatlankodik a sánta Kaparó, hiányolja a gigája a vegyest.

— Várj a sorodra, koma, vendégek vannak!

Aztán csak kitölti a kocsmáros a stampedlit, a sánta Kaparó meg reklamálja hozzá a szódát.

— Minek az, koma? Egyébként is, beletöltöttem még nyitás előtt. Azért felkap egy háromdecis poharat, megbuggyantja szódavízzel. Tenné a háromcentes pálinka mellé, aztán a huszonöt év alatt jól begyakorolt mozdulattal, „véletlenül” kiejti a kezéből. A sánta Kaparó ijedten kapja fel a könyökét a pulton szétfolyó szódavízből:

— B... meg az apád!

Rózsa Laci is itt issza a sörét, az autóbusza meg ott áll kinn a patak partján. A gépkocsivezető körül ott vannak az utasai is, munkásruhában; percekkel ezelőtt érkezhettek haza a faluba Budapestről, a Laci vezette, szerződéses járatnak minősített Roburral. Megisznak még egy-két üveg sört, beülnek a kocsiába és elindulnak

a faluszélre, ott laknak mindannyian egy bokorban, az újtelepen. Ott-hon lehet már az asszony is, mert a Kohut-kastély udvarában sötétnek láttam a melléképület ablakait, nem zörögtek a háziipari szövetkezet bedolgozóinak szövöszékei.

Negyed nyolc, most indul az újabb roham a kocsmá ellen. Az ajtó előtt sárga, panoráma Ikarus fékez, a budapesti munkásszállásokról hét végére hazaérkező egy-két munkás, meg a faluba látogató rokonok a keramitköre teszik a kétfülű táskákat, hazaindulás előtt még bekapnak egy felest, vagy egy üveg sört. Némelyiket itt várja az asszony meg a gyerek, s az utóbbi az apja nyakába csimpaszkodva issza a kólát.

A billegő lábú asztalokon közben megszapordtak a sörösüvegek, nyomasztóbb a levegő, az emberekben még nagyobb a nyomás. A hangzavarból erősen kiválik egy rikoltás — „Ásd el magad, mint Tódi sógor!” —, amikor Wartburg morog az ajtó előtt, majd horkanva leáll. Szélesen mosolyogva, csendesén lép be a tanító. Minden útjába kerülő emberrel lekezel, itt-ott élcelődve köszöntik, a kocsmáros meg kántálni kezd:

— „Szegény kántor, egész héten az istent dicséri, / De mikor a sörös korsó a kezében, / Úgy megy beleje, / A mennydörgős beleje, / Hogy nem jut az isten az eszébe!”

— Letelt, Kántor úr? — kérdezem magam is meglehetősen bárgyúsággal, amikor meginvitálom egy konyakra.

A tanítónak — aki a zene, különösképpen pedig a zongora és a harmónium szeretete miatt kapta a kántor titulusát — még itt van a faluban a szolgálati lakása, de az iskolakörzetiesítés óta minden reggel megy a szomszéd községbe, a tanítványjaival együtt.

Szorogatom a meggy márkát, s ezen a péntek estén — szabad szombat előtt — hirtelen eszembe jut: hiszen most itthon vagyunk valamennyien. Itt vannak a faluval együtt élők: a helyben dolgozó kocsmáros és boltos, a nyugdíjasok, a fűtca változásairól sem tudomást szerző ágyhoz kötött öregek, a bedolgozók, a háziasszonyok. Megjöttek a naponta ingázókat szállító szerződéses járatok; a menetrend szerinti Volán-buszokkal hazatértek a járási székhely üzemiben kenyeret kereső asszonyok, meg az általános iskolások. Jani bátyám a vonattól hazaszállította a hetente egyszer hazalátogatókat, most meg betoppant végül az ingázóvá lett pedagógus is. Teljes hát a létszám, mert a hét végén a riporttert sem szólítja el a lakhelyéről valami napi tudósítói feladat.

I t t h o n v a g y u n k mindannyian, ha kurta kis időre is. Akár névsort is lehetne olvasni.

Éppen ideje megmondani: 312-en vagyunk. Karonülő gyerekek, diákok; a még reményeket, terveket dédelgető derékhad; az öregségbe nehezen beletörődő idősök; s a csendes és fájdalommentes elmúlásban bizakodók. 312 — milyen kicsiny is ez a szám. Ezért nem

kell csodálkozni a szándékomon, akár kapásból elsorolom, hányan keresik a kenyerüket itthon.

Mondhatnám azt, hogy négyen. A boltos, a kocsmáros, a négy órában foglalkoztatott tanácsí hivataloság, végül pedig a maszek sárkőves. A kört azonban — helyi foglalkoztatásról lévén is szó — kissé kitágítom. Elvégre is, ha a társközséget a székhelyközséghez „csatolom”, amikor a fejlesztési alap igazságosabb elosztását sürgetem, akkor most helyben dolgozónak kell minősítenem azt is, aki a szomszéd faluban, a székhelyközségben fogja meg a szerszámot.

Nézzük csak, van két asszony, aki a termelőszövetkezet tyúkfarmján ügyel a baromfira; három a traktorosok, alig több a szerelőműhelyben dolgozók száma; van egy fogatos; utolsóként meg apámat, a téesz mezőőret említem.

Ennyi.

A kocsmáros huszontöt estendeje sír, panaszkodik a munkahe-lyére, éppen csak azt nem mondja, hogy ráfizet.

Pedig.. egyetlen hónapban — megközelítően — százezer forintot otthagytunk ebben a kócerájban. Egy pult, három sánta lábú asztal, néhány billegő szék — ennyi az egész berendezés. Az idegen azt hihetné, hogy térképpel borították a falat és a mennyezetet, olyan foltos az egész; a legjobb indulattal sem állíthatná senki, hogy valaha is fehér volt ez a fal. A mennyezetén néhány repedés, az egyikre rámutattam a minap:

— Remélem, akkor fog leszakadni, amikor nem vagyok itt.

— Ugyan — legyintett röhögve a kocsmáros. — Ott volt ez a repedés már ötvenkettőben is. Néha megereszkedik egy kissé, aztán újra összehúzódik.

No hiszen, ebben a vendéglátóipari egységben nem sok rezi terhel a forgalmat, a bevételt. Október utolsó napjaiban is jég hideg az olajkályha, mondom, ott már nem is fogom szó nélkül hagyni a téli részközgyűlésen, az ilyen takarékosagból ne fizessenek nyereségrészesedést. Másnap, amikor az újságért megyek, a kocsmáros rám nevet:

— A szentségit, elfelejtettem, hogy jössz. Meggyújtottam volna az olajkályhában egy gyertyát!

Aztán komolyabbra fordítja a szót. Elmondja, hogy ha akarna, akkor sem tudna fűteni, tegnap is hiába kért a szövetkezet központjában olajjegyet. Mellesleg, rendkívüli alkalomból járt a cégnél, rátelefonáltak, hogy menjen Királyhoz méretet vetetni, a huszontöt év után jár neki az aranygyűrű.

— Azt hittem, hogy a nyakáról vesznek méretet. A kötélnek! Egy gebines kocsmárosnak biztosan kijár — ennyi év után.

A viccet félretéve, arany szívű ez az ember, ha kissé durva is. Lám csak, most is mit csinál! Bacsának kitölti a fröccsöt, megkavarja a mutatóujjával, megnyalja:

— Elég jó, íhatod!

A stílusra akkor sem vigyáz, ha a főnöke áll előtte, a télen egyenesen az ÁFESZ elnökét utasította ki, merthogy az emelt hangon próbált vele beszélni. A következmény persze nem is maradt el. Az elmúlt hónapban téves papírmunkával megrövidítette magát vagy háromezer forinttal, ment a szövetkezet jogászához, hogyan lehetne visszacsinálni.

— Sehogy — közölte kurtán a jogtudor. — Ez elnöki hatáskör, ott meg maga ne is próbálkozzon. Én azon is csodálkozom, hogy még egyáltalán kocsmáros.

Ezért is megy el innen dolgozni — amióta csak az eszemet tudom. Másnap mégis ő veszi le a zöld színű, durvára gyalult ajtóról a vaspántot.

Igaz, a közelmúltban megcsillant előtte valami.

— Szemét egy cég. Eladták a babelevi csárdát idegeneknek, pedig ott magamat is el tudtam volna képzelni. Én a csapnál, a menyem a konyhán, a fiam meg áru után szalad.

Néhány nap múltán kezébe adtam egy hirdetést, a szövetkezet a szóban forgó csárdát kínálta a sajtóban eladásra. Kocsmárosban azonban továbbra sem lesz hiányunk — a csárdáért sokat kérnek.

A szomszédos ajtó a vegyesbolté. Mellette áll egy jókora láda, valamikor kora reggel ebbe tették a tejet. Manapság erre a ládára bizony már nincs szükség, merthogy a sok-sok kinyilatkoztatás szerint napról napra javul az alapellátás. Ezt ugyan mi úgy érezzük, hogy a tejet kilenc óra tájban hozzák, és minek a megőrzésre hivatott láda, ha a bolt hét órákor kinyit. De nagyobb baj a kenyér, nincs az a matematikus, aki az eddigi adatok alapján ki tudná számítani érkezésének valószínűségét. A kenyeresautó éppen úgy dudálhat kilenc és tíz óra között, mint tizenegykor, vagy délután egykor. A bonyodalmaknak azonban nincs vége, a minap is végighallgattam a kenyér nélküli maradtak ordítózását.

— Mit tehetnék? — mentegetődzött a boltos. — Súlyra meghozták, de mind háromkilós volt. Elvitték azt is, néhány családnak meg nem maradt. Nem soknak, úgy tízen kereshették eddig hiába a kenyeret.

E sorok írásának napján még cifrabb az eset. Háromnegyed tizenegykor érkezik az autó, a boltosnak meg tizenegykor menni kell — balesetvédelmi vizsgára. Azt mondja: neki be kell zárni, inkább le sem veszi a kenyeret.

No igen, nem volna semmi hiba, ha lenne egy segítője, ha nem egyedül állna a pult mögött. Emlékszem, két-három évvel ezelőtt sűrűsödött össze a nyitvatartási idő alatti zárás; valahogy egymást érték a gyűlések, továbbképzések, meg aztán — emberek vagyunk — a boltos egyéni elfoglaltságai. Magam is sokszor dühöngtem, amikor zárt ajtót találtam, egyszer aztán elém áll X. Y.:

— Nézd csak, ez a bolt másfél személyes. Úgy értsd, hogy van még egy négyórás státus is. Én most nem dolgozom, így az én munkakönyvem van beadva...

...és arra is vesznek fel valami aprópénzt — kombináltam rögvest. Na hiszen, nem is ismertem volna magamra, ha nem teszek panaszt, és a szövetkezet tagjaként nem követelem, hogy a zavartalan kiszolgálás érdekében valóban létezzék a másfél személy, ne csak papíron. Még ma is meg van az ÁFESZ elnökének levele: „Az igény jogos, azon vagyunk, hogy...” Mondom. talán három éve ennek, mégis minden marad a régiben. Könnyen feledünk — hivatalos, írásban adott ígéreteket is.

A boltosunk most szabadságon van, a fiát nősítette, másfél hónapig egy helyettesítő áll a pult mögött. Ez az istenadta meg nem mer rendelni, csak az a rengeteg fazék meg fedő zöldül a polcok tetején. A szomszédasszony beadja hozzánk a két csomag túrót, amit anyám kért, közben morog:

— Mehetek vissza a kenyeret lesni, már reggeltől ott álllok. De nincs felvágott sem, vécépapír sem...

— ...meg Románc sem, kávé is hébe-hóba — teszem hozzá.

— Délután ülhetek a buszra, mehetek máshová, beszerezni azt, amit itt nem lehet kapni — így a szomszédasszony.

Mégis csak jobb a mi megszokott boltosunk, ha szidjuk is eleget. Úgy tudom, a jövő héten már leltároznak is — szerencsére.

Sokat időztem a két munkahelynél, a boltnál és a kocsmánál. De így van ez rendjén, nálunk ott a világ közepe, ez az épület a közösségi találkozások színhelye is. Nem véletlenül mondom hát, ha cigarettéért, vagy csak egy kurta beszélgetés kedvéért elindulok: megyek a centrumba, a kultúrházba.

A névsorolvasásban következnek a termelőszövetkezet, amelynek a székhelyközségben van az irodája, itt a faluban meg néhány darab földje — már amit el nem hagyott piszkot termő parlagnak. Hajnalban megcsikordul a szomszéd kapuja, pontosan tíz perc múlva lesz hat óra. Másán felüli súlya miatt dunnahátúnak becézett Misa bátyám súlyos lépteivel ballag az utcasarokra, ott veszi majd fel a téesz kisautóbusza, vagy a GAZ, mikor hány embert kell munkába vinni. Három traktorost, néhány szerelőt — ha egy sem megy motorral, biciklivel.

— Itt kéne már hagyni az egész kuplerájt — morog az egyik traktoros. — Akár hiszed, akár nem, van olyan nap, amikor kilencven forintot keresek. Ezért a bagóért meg kár rázatnom magamat egész nap a traktoron.

Mondja, vesz négyezer forintért egy MTZ-t, itt-ott ennyiért adják, mert nullára van leírva, pedig még szánt. Ott a helyszínen, munka közben kell rámutatni, melyik a szimpatikusabb, melyiket viszi. Aztán kiváltja az ipart, ősszel-tavasszal annyit megkeresne, hogy egész évben semmire gondja.

Keresetekről lévén szó — ez a magyarázata, hogy miért dolgoznak csupán néhányan helyben, a termelőszövetkezetben. A minap bizony még apám is odaállt az elnök elé:

— Elmegyek János, ennyi pénzért én sem maradhatok. Nemso-kára itt a nyugdíj, háromezer-egynéhány száz forint után mennyit kapok majd? Azt a néhány taliga sódert én is eltologatom bármelyik építkezésen — dupla pénzért.

A jelenlevő főkönyvelő gyorsan tiltakozott is:

— Az bizony rossz fényt vetne ránk, ha elmenne. Igaz is, elnök elvtárs, jobban oda kellene figyelni a régi téesztagokra.

Bizony, a régiekre. Emlékszem én még arra, hogy annak idején egy doboz szaloncukor árát nem tudta kifizetni a téesz karácsonykor. Apámnak és társainak — a régieknek — köszönhető a gazdagodás, legalábbis, az alapok lerakása. Most meg kapják a felét a jött-mentekének, mert az új ember eleve nem szerződik akármilyen fizetésért.

— Na jó, megvárom azt az egy hónapot, amit az elintézésre mondtok, aztán majd meglátjuk. Ha marad a pénz, akkor kereshettek mezőőrt is, erdőkezelőt is, ellenőrzési bizottsági elnököt is. Mert ha elfelejtették, ez mind én vagyok egyedül — három és fél ezer forintért. De ha hónap bekopog egy tedd ide-tedd oda, gyorsan leültetitek, adtok neki ötezet, csak nehogy elmenjen máshová. Ezzel összehasonlítva keveslem a magamét.

Ki tudja, megy-e, marad-e? A többi már elment, ez a néhány ember van a régiékből, akiket az imént felsoroltam.

Újra végiggondolva a helyben dolgozókon, eszembe jut, hogy kimaradt Gulyás Béla bátyám, második szomszédom. Nem csoda, rövid ideje, hogy hazatért, hosszú éveken keresztül vállalatnál, távoli munkahelyen kereste a kenyerét. Most meg beállt tanácsai alkalmazottnak. Afféle mindenés, ő javítja a székelyközség iskoláiban, az óvodában, a kultúrházban az olajkályhákat, a fogast, a vízcsapot, egy-szóval, az ő részortja mindenfajta szerelési és javítási munka.

— Mondjak is nekem, nagy bolond vagy te, Béla, a jó pénzt otthagytad. Ha úgy nézzük, akkor igaz is, hiszen most csak négyezer forintom van, az utépítésen meg kerestem hatot is. Csakhogy amondó vagyok, annyiból kell megélni, amennyi van. Ha kevesebb a pénz, akkor nem vesz az ember olyan dolgokat, amit nélkülözni tud. Bizony, még ma is előfordul, hogy a mama, vagy az asszony azt kérdezi otthon valamiről: te Béla, miért is vettük annak idején ezt vagy azt.

— Itthon van, nyilván az ideje több.

— Egy fenét! Nem tudok én most a szőlőmmel sem annyit foglalkozni, mint azelőtt. Akkor, ugye, hat plusz hármás beosztásban dolgoztam, minden hat ledolgozott nap után hármat itthon voltam — belefoghatott az ember nagyobb itthoni teendőbe is. Most meg? Nézz ki az ablakon, mire hazajövök a szomszéd faluból, akkorra már este van. Nyáron, talán majd a nyáron, amikor hosszabbak a nappalok, hozzáfoghatok itthon is valamihez.

— Akkor hát megérte?

— Nem kell az embernek megszakadni, mondtam már, annyi pénz elég, amennyi van. Meg aztán, leteszem a szerszámot, aztán itthon ülhetek le vacsorázni. Ott a család, elbeszélgetünk — ez is valami.

Ilyen hát az egyenleg, Gulyás Béla a fehér holló. A többség elfelét igyekszik, nézi, hogy merre nagyobb a pénz, s ezen az egyetlen emberen kívül nem is tudok másról, aki az utóbbi éveken hazatért volna dolgozni. Inkább mennek, legyen akármilyen fárasztó az utazás és idegesítő a családtól való távollét.

S gyanítom, ha egy esztendő múltán megismételném a névsorolvasást, valószínűleg sokkal kurtább lenne a helyben dolgozók listája.

Barátom, Attila, belerontasz nekem a munkába. Írhatom én a kutyanyelvet, készíthetem a listákat, te gondolsz egyet, és rögvest más fejezetben a helyed. Idebiggyesztek hát, a naponta hazajárók „névsorának” az élére, holott éppenséggel már a helyben dolgozók között lenne a helyed.

Belekortyoltál tegnap este a még februárban főzött szilvapálinkába, a konyhai díkón végigheverő apámra néztél:

— Na bátya, elsejétől jövők én is magukhoz, a téeszbe.

— Téeszbe? Újra? Útlél te már itt éppen eleget a traktoron.

— Most meg a műhelybe megyek, egyelőre. Moravcsik azt mondja nagy szükség van rám, az elnök meg biztat, hogy nehézségre is kerülhetek. Megvan mindenre a papírom.

„Így lesz ez jó, öcskös” — mondja tűnődve maga elé. Az öcskös megszokta, hiszen három hónappal később hozott a gólya.

— Mennyi a különbség forintban? — kérdezem a munkahelyváltoztatásra készülő idősebb unokatestvért, habár a választ körülbelül sejtem.

— Sok. Nagyon sok! Az állami gazdaságban húsz forint volt az orabérem, itt meg kapok tizenötöt. Egy fillérrel sem többet, de erre számítottam is.

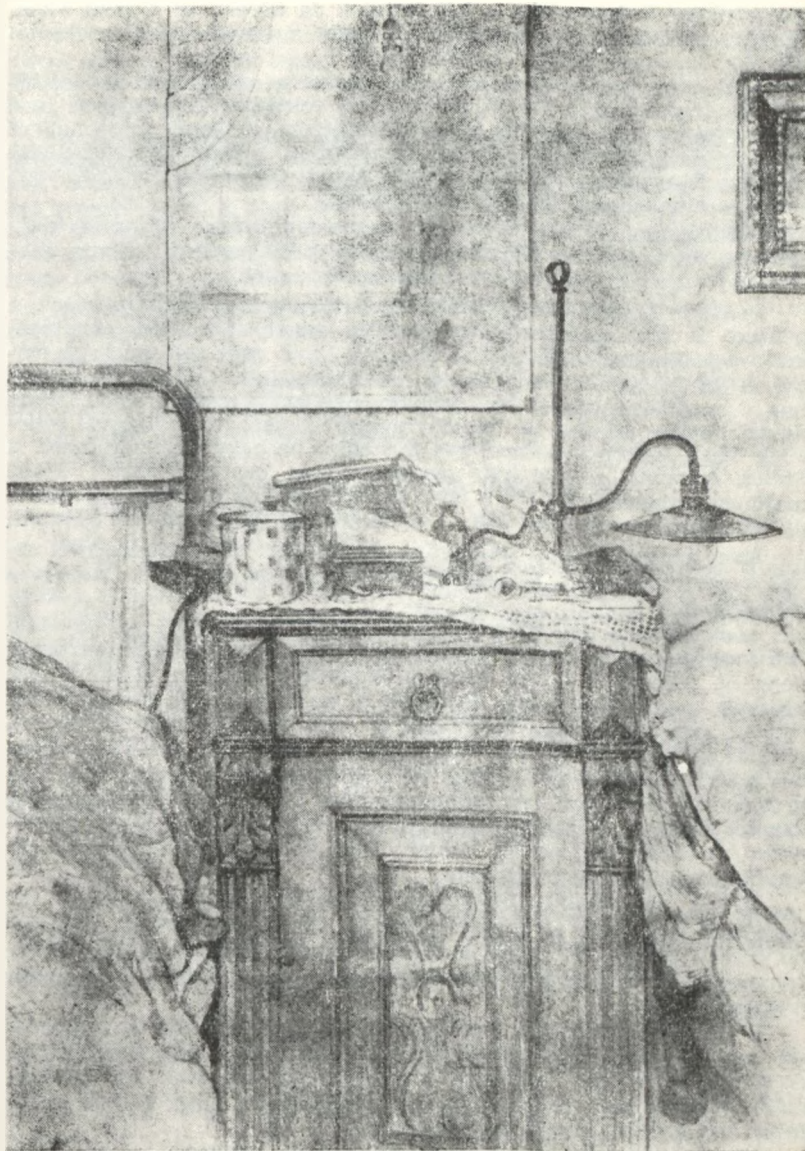
Vesz egy nagy lélegzetet, lelöki a maradék szilvát:

— Bánja az isten a pénzt, ez már így nem mehet tovább. Gondold csak el, mindennap huszonhat kilométert kell motoroznom. Nyáron semmi az egész, de ilyenkor meg lefagyok a gépről, a térdeim már teljesen kivannak. A munkásszállítással meg csak nem is hitegetnek, ami azt illeti meg is értem. Egyedül járok innen a gazdaságba, csak nem küldhetnek értem egy autóbust.

— Van akiért küldenek.

— Milyen igazad van! Lázi Misát egyedül viszi a busz, ráadásul Budapestre. Az embernek ez esze megáll!

Bizony, megáll az ész. Az indulatos megjegyzést nem véletlenül provokáltam, hiszen alig három nappal ezelőtt Kabács Lajostól hal-lottam ugyanezt:

— Nem is hinné az ember, hogy mit kibír ez az ország! A Misával egyedül szalad a busz Pestre, oszt amilyen ember, csinál is valamit, meg nem is.

Na, ezt a kísértetjáratot ugyan le nem ellenőriztem, de utaztam éppen eleget más szerződéses buszokon. Azon például, amelyek a Fővárosi Közterületfenntartó Vállalat alkalmazottait szállítják, s a tágas Ikarus utasterében a legjobb esetben is tizenhárom embert számolhattam meg. Meglehet azonban, hogy még így sem stimmel a létszám, elvégre rajtam kívül is ülhetett ott illegális potyautas. Mert amíg a főhatóságok és vállalatok egymással vitakoznak, hogy miként lehetne a ki nem használt munkásbuszokat más, hagyományos tömegközlekedési járművekre kényszerült utasok szállítására is igénybe venni, addig mi már utazunk is — szerződéses járatokon. Egy húszas, egy harmincas a pilótának, és az átszállásokkal gyöttrő tömegközlekedés „menetidejének” a fele alatt Budapesten vagyunk. Úgy látszik, semmi rizikó, a gépkocsivezetők szívesen látnak minket, potyásokat. Isten tudja, meg is értem. Elvégre is, akad olyan hét vége, amikor látom, hogy egy buszon hét-nyolc ember is kotorászik a zsebében: elvinne, ha akad egy üres hely?

Akad. Több is.

T. éppen ellenkező irányba, a megyeszékhelyre szállít el hébe-hóba illegálisan, a munkásjáraton. Útközben szidjuk a fajtáját is annak, aki megvásárolta e kizárólag városi forgalomra alkalmas Skoda-buszokat, mert hogy szuszog, köhög, csak éppen haladni alig halad valamit a kaptatókon. Este, műszak végén, a pilóta „leteszi” a ronda-sárga járművet a harangláb mellett, kezdődik a második — a nyulás — műszak.

— Sok a munka a nyúllal. Takarmány után menni, etetni, tisztán tartani a ketreceket. Ja kérem, a pénzért meg kell dolgozni.

Ha korai, hajnali öt óra körüli indulásra szólít a munkám, a járdáról látom, hogy T. udvarában világos a fésszerzalja. Villanynál látja el a jószágot, télen ilyenkor már morog a sárga Skoda motorja. Meglegít, indul a „fuvarba”, hogy aztán siessen vissza, a nyulaihoz.

A kastélykertben szépen boglyázva ott a télire szánt száraz takarmány, műanyag fóliával takarva. Boriska, a tanács hivatalosága — ő az egyetlen közigazgatási alkalmazott a faluban — itt is megbecsülte, hogy körülbelül mennyi a kazlacsák alapterülete. Kusza betűivel, számaival beírta a nyilvántartásba, T. pedig kifizeti négyzet-

méterenként és havonként a két forintot. Ja kérem, ez a rend, a kasztyúkert is közterület, használatáról pedig a tanácsrendelet intézkedik.

Igaz, látom én is, akárcsak más, amikor a nyulasok a felvásárlónál átveszik a pénzt. De jó, ha azt sem feledjük: T. ereszgeti le a harangláb melletti meredek lejtőn a kétkerekű kiskocsit, megpúpozva marharépával. Egyszer, kétszer, háromszor... sokszor. A nyúlnakvaló lédús takarmányt ráadásul meg is kellett termelni az acsádi kertben — a munkásszállások fordulói között.

Végiggondolom még egyszer e sorsokat szállító autóbuszok hosszú listáját, a legtöbb bizony Budapestre indul, naponta kétszáz kilométernyi utazással súlyosbítva a munka fáradalmait.

— Ne is kérdezd, hogy miért csináljuk, egyszerű a magyarázat. A pénzért. A több pénzért! Különösebben ugyan nem dicsekedhetünk, mert segéd munkáson, betonozó trógeron kívül nem sok másfajta ember ül ezeken a kivenhedt, lassan darabjaira hulló szekereken — halom a magyarázatot. — De legalább megfizetik a trógerolást. Itthon ugyan jobbra minden az asszonyra marad, mert az öregestével érkezünk haza, legföljebb a kocsmába mehetünk be, hogy ne unatkozzon a Széles. A tavasz meg a nyár persze az más, hosszú a nap. Aztán majdnem mindenkinek ott a kert, a szőlő, esetleg disznó, nyúl. Ez az új időszámítás meg kész kib... a dolgozóval, alig hunyhat valamit.

Nem akarok nagyon lelkesedni, de egyszer hallom, csak van ennek a „csavargásnak”, a „cigányéletnek” egy kis előnye is. Ötvenéves férfi mondja:

— Kezdem a kelkáposztával, jó? Az hétszentség, hogy ha elem teszi azelőtt az asszony, minimum a fejére borítom, vagy hátbaverem, hogy ne tévesszen engem össze a kecskével. Nálunk, ugye, a bab, krumpli, meg a hús megy, de tudod te ezt nagyon jól. Megcsinál az asszony egy nagy fazék babot, elég az akár három napig is... Szóval, én már palántáltattam is az asszonnyal kelkáposztát. Azt akarom ebből kihozni, hogy a pesti konyhán megtanultam, nem csak bab meg krumpli van a világon. Nem mondom, hogy minden étel után megnyalom a számat az üzemi konyhán, mert csak jobban meg tudja bolondítani az ízeket az asszony, itthon. De egy biztos, valahogy változatosabb azóta itthon is az étrend.

Nocsak, új étkezési szokásokat — netán egészségesebbeket? — hoznának magukkal az ingázók? Ha ez nem is egyértelmű, hoznak narancsot, banánt — ehhez a vegyesboltban nemigen jut hozzá a falumbéli. Egy álmos hajnalon meg jólesően raktároztam el a megjegyzést:

— Az este mondtam már a Jancsi gyerekeknek, minden vacsoránál mondja el nekem, mit olvasott az újságban. Anyyiféle palival dolgozunk, egész nap pofáznak, a magamfajta meg csak les. Hát legalább kummantani tudjak néha, ne mondassák hogy hallgat ez a falusi sült paraszt, mint a szar a fűben.

Minden második héten kissé hosszabbra foghatom a távolléteimet, nem kell felülnöm a járási székhelyen a 22 óra 30 perckor induló Volán-buszra. Minden második héten, mert olyankor a délutános műszakba járó két-három bányászt késő éjszaka hozza a busz a faluba. A járat pedig odaszalad a vasútállomásra, rendszerint 0 óra 8 perckor, megfordul a menetrend szerint közlekedő járatok hatalmas betonplaccán. A kocsit lassít, a pilóta körülnéz, nem szorult-e valaki az utolsó vonatra, amitől már nem indul autóbusz. Időnként magam is fellepek a szívesen nyitott ajtón, a bányászjárat hoz haza.

Gergely Györgyöt meg (huszonhárom éves) csaknem naponta. Éjszakánként ül a sötét kocsiban, s jól tudom, még nem a lefekvésre, hanem a teendőire gondol. Vállal magára éppen eleget.

— Hej, de sokszor mondták már nekem: bolond egy ember vagy te, Gyuri! Háromszáz méter mélyen, a föld alatt, nyüstölöd magad, aztán még a szájtepés.

A közös tanácsnak, a végrehajtó bizottságnak is tagja, a legutóbbi választásig pedig — amíg létezett ez a tisztség — ő volt a társ-közös társadalmi tanácselnök-helyettese is. Még az ÁFÉSZ küldöttgyűlésén is képviseli a lakosságot.

Aztán a szőlő; foglalkozik malacokkal is — kell ennél több? Igaz, ő nem az emberi igyekezetéről, az akarásról beszél, sokkal egyszerűbben fogalmaz:

— Az embernek mindig el kell valamivel foglalnia magát, nem élhet tétlenül a világban.

Régen öt óra harminc perc. Kényelmesen ballagok a buszhoz, elvégre van még két percem — a megállóban azonban gyanúsán sok az utas.

— Jól látod, megint nem jött az öt óra tizenkettes! — mondja emelt hangon egy asszony. — Az üzemben meg morognak, de ki tehet arról, ha járatkimaradás miatt nem tud megjelenni műszakvezetésre?

Az önhibájukon kívül késő asszonyok semmi esetre sem tehetnek róla. Szót sem érdemelne az egész, ha az effajta járatkimaradás nem lenne elgondolkodtatón gyakori, mindezt azonban aligha kalkulálhatták be a munkástoborzáskor. Néhány évvel ezelőtt egy-egy szatyrostencilezett levelet hozott a postás a faluba, kapott a nyájas invitálásokból minden épkezláb lány és asszony, valahol a kacatok között még

az anyámnak címzett is megvan. A járási székhelyen sorra nyíltak a könnyűipari üzemek, munkáskézre volt szükség. Számosan hajlottak is az invitálásra, a délelőtti műszakba beosztottak most itt várják velem a következő buszt. Számosan évek óta morgolódnak az ilyen „apró” bosszúságok miatt, nem egy közülük ugyanis a törzsgárdához tartozik.

— Milyen munkaerők?

— Kiválóak! Most már kiválóak — ragyog a talán legnagyobb könnyűipari üzem fiatal vezetője. — Mi sem bizonyja ezt jobban annál, hogy kényes exportmunkát végeznek. A nyugatnémet megrendelő igencsak háklis, mégsincs baj a minőséggel.

Az üzemvető egy pillanatra elhallgat, talán azon medítál, fel-emlegesse-e a múltat. Végül is hajlik rá:

— Az elején persze sok volt a baj, nem is mindenki maradt meg a vállalkozók közül. Mi tagadás, érthető is. Sok asszony egyszerűen nem bírta elviselni a köztötségeket, a szalag melletti munkát, belebetegedett, hogy nem akkor állhatott fel, amikor neki tetszett.

Meglehet, délután egy buszon jövünk majd ismét haza. Az autóbusz csomagtartójában ott sorjáznak a maszek péknél vásárolt kenyerek, az asszonyok ölében degeszre tömött szatyrok. A kenyér jobb mint a szövetkezeti boltban vásárolt, de nem is biztos, hogy mire hazazérnek, még lesz a boltban kenyér. Baj csak akkor van, ha megszólal a zord gépkocsivezető:

— Megint kevés az autóbusz, javítás alatt van három is. Jó, ha tudják, két járatot viszek egyszerre.

Tudjuk. Ez pedig azt jelenti, hogy a falunkba nem megy be a kocsis, leszállhatunk az erdő alatt. Semmiség az egész, két kilométer a pogányvári szántásokon keresztül, toronyiránt a falu. Cekkerekkel, háromkilós kenyerekkel — műszak után. Esetleg hófúvásban. Hallgatva a káromkodásokat, mindent el lehetne hinni ezekről az asszonyokról ilyenkor, csak azt nem, hogy kedvesnővérek.

Egyikőjük, egy állandóan kifogástalanul öltözködő, dekoratív, „jókarban levő ötvenes”, beállít hozzám egy alkalommal.

— Úgy hallottam, a Magyar Nemzetben sok az apróhirdetés, ideadnál egynéhány lapot?

Tünődik egy kissé, megossza-e velem a szokatlan lapkölcsonzés indítékát, végül is a bizalmába fogad.

— Nem való ez nekem... ez a porfészek, meg a csavargás. Mindig is városban szerettem volna élni, de a család... Szóval, most arra gondoltam, ha találnék egy kis házat Pesten, vagy a környékén, akkor... istenemre itt vagyok csapot-papot!

Egy, csak egyetlen egy ember, aki menni akar; aki feledni szeretné ezt a semmi falut. Inkább az is hazatér, aki ritkább látogató volt; ezért spórolhatok meg az alábbi néhány sorral egy egész fejezetet. A névsorolvasásnál bizony alig szólíthatnánk azokat, akik csak hét végére utaznak haza, merthogy kiment a divatból mifelénk a munkásszállás. Ismerősöm szerint, aki legutóbb adta le a kapucéduláját:

— Bolond lennék továbbra is a sok jött-ment, szedett-vedett ember között pusztítani magam, amikor válogathatok a munkahelyek, meg az autóbuszok között. A pénz inkább több, mert kevesebbet költök, mint az üres és unalmas pesti estéken. Na ja, utazom naponta három órát — különjáratral, háztól házig. De még így is megpótolhatom a jövedelmemet ezzel-azzal, valamennyit ki lehet hozni a háztájiból.

Válóczi Bélának más érve van, a minap együtt fogalmaztuk a felmondólevelét.

— Becsavarogtam az országot, elvitt a cég külföldi munkára is. A pénz jól jött, a csavargást meg egyenesen élveztem, de így van ezzel minden magamfajta fiatalember. Közben megnőttek a lányaim, maholnap iskolába mennek, és volt olyan hónap, amikor egyszer látták az apjukat. Nincs ez így jól. Kerestem hát olyan munkahelyet, ahonnan mindennap hazajárhatok.

Két lány, család — ez is egy érv, de még milyen fontos érv, a hazatérésre. Igaz, ettől még nem fogynának a munkásszálláson lakók, ha nem indulnának a hajnali buszok. De öt órától hatig talán két-tucat is végigzörög a falu főutcáján — ez a lehetőség.

A buszozásból pedig kijut a legkisebbeknek is. Hallom a bedolgozó asszonyok diskurzusát:

— Holnap ki a soros?

— Ági vállalkozott, úgysis mennie kell a tanácsra.

Ezen a reggelen tehát Ági gyűjti össze az óvodásokat, a zajos apróságokkal felül az autóbuszra, viszi őket a székhelyközség óvodájába. Az ügyeletes gyerekkísérő a soros napon talán még vadabban veri a szövészeket, mert az utazással sok idő elmege, keresni meg muszáj.

Rita, ez a gömbölyű haspók sem bánja a buszozást, fölöttébb évezi az óvodát. Hét végén pedig, ha a vízért induló anyja mellett tipeg, szomorú szemmel mondja:

— Nem mehetünk ma óvodába, szabadszombatosak vagyunk.

Örömmel meséli el az egész napot, ha kérdezem, csupán akkor áll lefelé a szája, amikor az ebéd kerül szóba.

— Húst nem adnak, csak háromszor. Utána már hiába kérek.

A minap az utca végén gyülekeztek az óvodások szülei, „kiké-szüelve”, mintha legalábbis lagziba mennének.

— Szakadjon rá az ég arra, aki ezt a késői szülői értekezletet kitalálta. Magam el sem mernék menni, nem való egy asszonynak a korszótét országúton csavarogni.

Na, anyámnak, vagy nagymamámnak nem volt ilyen gondja. Felkötött a batyuba, elvitt magával a szőlőbe, vagy a Pogány-várra, a Hosszakba, mikor hol volt szükség a kapára. Keresett egy lehajló ágú fát, rákötötte az abroszt. Abban ringathatott a szél, amíg csak meg nem unták az ordítózásomat. Vagy ki nem értek egy sorral.

Mondom a tanácselnöknek: itt járt a minap egy fotóriporter kollégám, felvételeket készítettünk egy „faluoldalhoz”. Gondoltam, csinálunk egy tréfát, lefényképezzük az öreg terméskő épületen az „Állami Általános Iskola” táblát, elvégre nem mindennapos eset, hogy ilyen felirat jelöli a templomot.

— Ennek a Pistának is hiába mond akármit az ember. Két éve szűnt meg az iskola, azóta hányszor — de hányszor! — mondtam neki, vegye le azt a nyomorult táblát — morog a közös tanács elnöke.

Nem kell hát már a hívőknek szűk iskolapadokban kucorogni, az istentisztelet előtt nem szükséges bajlódni a tantermet a szentélytől elválasztó deszkafal szétszedésével se — a kettős funkciójú épület végképp szentély lett. (Leszámítva azt az utolsó kis helyiséget, ahová a könyvtárt költöztették, s ahol heti kétszeri nyitvatartás alatt oly nyugalmasan elolvastat — nem sok embertől zavartatva — Magdus néni, a tiszteletdíjas könyvtáros.)

Két éve szűnt meg a tanítás a faluban, két éve állt meg először a kocsmá előtt a tanító kismotorja is.

— Hát a Wartburgod, kántor úr?!

— Megvan az, csak drága. Most, hogy ingázó lettem, jó időben megteszi ez a kecske is.

Három esztendővel ezelőtt, apám asztalán akadt a kezembe egy tanácsülés előterjesztése. abban olvastam: szeptember 1-től megszűnik az iskolánk. Nocsak. Erről bizony még nem beszélt a kutya sem. Este — a falugyűlésen — pedig az akkori, szerencsére már menesztett tanácselnök is szemrebbenes nélkül letagadta az egészet: nem is tervezi a körzetesítést.

— Tudhatod, miért linkelt — hallottam még az este. — A tanácsülés nem fogadta el az előterjesztést, leszavazták, merthogy nincs előkészítve ez az egész körzetesítés.

Aztán „előkészítették”. Meggyőzték a szülőket, csudálatos módon megváltozott az iskola igazgatójának, az összevont négy osztály pedagógusának a véleménye is. Addig elhamarkodottnak nyilvánították az egészet, egyenesen így fogalmaztak;

— Humbuk az egész. A gyerekek jobb előmenetelével érvel a tanács, holott csak a pénzre gondolnak. Egy iskolával, egy gonddal kevesebb!

Fél év múlva az iskola harcos védői győzködték a szülőket, tizenkilenc gyerek sorsáról kellett akkor dönteni. Akkor, mert ma már jóval többen vannak, de ez bármikor kiderülhetett volna — ha másként nem, az anyakönyvekből.

Az érvek között aztán jött a legmeggyőzőbb is: lesz iskolabusz, a gyerekeket nem lehet kitenni a menetrend szerinti járatok szesziyeinek. Sebes, a FÜTŐBER szerződéses járatának sofőre negyed nyolckor melegít is, ez a kocsi lett kinevezve iskolabusznak. Ha nincs valami gond. Ha van, akkor a gyerekek megszállják a polgári járatot, s az egyébként is zsúfolt kocsiban, a tizkilós táskák között, naivítás lenne helyet keresni még egy heringnek is.

Hazafelé már más a kép — nincs iskolabusz. Hogy is volna, a tanítás nem minden osztályban fejeződik be egyszerre.

Fél egykor az első „eresztés” már ott gyömöszöli egymást a buszmegállóban, negyed kettőkor jön a polgári járat. Megrohanják a kocsit, elcsattan egy-két pofon, közben hallom a párbeszédet.

— Négy órára jöhetünk vissza!

— Négyre?

— Majomka, elfelejtetted, hogy ma rajgyűlés lesz?

— Tényleg, az isten b... meg!

Aranys kislány. Ötödikes.

Sokan azonban még a padban ülnek, folyik a tanítás az utolsó órákon. A legközelebbi polgári busz meg három órákor jön, ezt vagy megvárják a gyerekek, vagy nem. Kisebb csoportokban kapaszkodnak degeszre tömött táskáikkal a Szil-tetőre, s ha szerencséjük van, akkor apránként felszedi őket néhány kocsi, nem kell gyalogolni a falujukba.

Apám időnként elővesz a táskájából egy kis sálacskát, kendőt, vagy sapkát — hazafelé jövet a motorjával, minden szeretszört holmit összeszed. A minap kifliből is vagy hat darabot borított ki a moslékosvödörbe:

— De jól megy ezeknek a gyerekeknek, bezzeg megettük volna mi annak idején.

Mi tagadás a körzetesítésnek, a buszozás korai megismerésének van egy kétségtelen előnye. Hatéves korában — vagy még előbb, óvodásként — megszokja a falumbéli gyerek, hogy életének egyharmadát utazással tölti majd. Legalábbis, ha nincs szerencséje.

Kelemen Gábor

Pillanatképek

A kényelmes drappszerű fotelbe süppedve figyelem az elnököt, amint komótosan bontogatja a napi postát. A halom vége felé jár már, amikor egy felcsipentett irományt olyan csudálkozással vegyes undorral fog ujjai közé, mint amikor valaki az aranyhalas akváriumban békára lel.

— Ezt most nem az újságírónak, hanem az embernek mutatom — nyújtja felém a papírlapot a termelészövetkezet elnöke.

Látszatra közönséges matéria, rajta zöld betűkkel: *Végrehajtási értesítés*. Címzett az elnök, a hátralék végösszege 333, azaz háromszázharminchárom forint. Feladó a községi tanács.

— Elég mélyre süllyedtél — próbálom tréfával elűzni a komolyságot, de kudarcot vall a jó szándék.

— Eh! — legyint dühösen. — Hát elintézési mód ez? Mindennap találkozunk, telefonon beszélünk, és erre ideküld nekem egy ilyen, ilyen... — és már nyúl is a telefon után, hogy megbeszélje a másik elnökkel, a tanácsival.

— Mindennap kérnek valamit a közös gazdaságtól. Hol embert, hol gépet, hol olajat az óvodának. Csak nekem nem tudnak szólni, te marha, elfelejtetted a háztáji után befizetni az adót — dől belőle a mérég, miközben kezével letakarja a telefonkagylót, hogy avatatlan fülek meg ne hallják. Azután vonalban a „kolléga”.

— Te, mit küldtetek nekem?

— Mit?

— Értesítést végrehajtásról, 333 forint erejéig. Hát már itt tartunk?

— Ki írta alá?

— Nem az a lényeg. Az elv. Nem vagyok milliomos, de háromszáz forint mindig van nálam. Tegnap is ott voltam a tanácson, nem tudtál volna szólni? Bezzeg, amikor segítség kell, nem vagytok ennyire hivatalosak.

— Jó, majd utána nézek, ki küldte a papírt.

— Szervusz — az elnök némileg megkönnyebbülten csapja le a telefont. „Odaát” pedig biztos szólnak egy-két szót valamelyik túlbuzgó adminisztrátornak...

És az elv?

— A közéleti ember, szerintem, születik. Vérében kell, hogy legyen a közösségért, az emberekért való tenniakarás vágya — mondja dr. E., akinek munkáján kívül vagy nyolc társadalmi funkciója is van. Többek közt tiszteletdíjas kultúrház-igazgató a falujában, havi hétszáz forintért.

— Mit kell ezért csinálni?

Elgondolkozva szívja a Sopianaet, mint aki tudj' isten, mi fontosat akar mondani. Aztán kiböki:

— Kaszálom a kultúrház környékét, hogy ne verje fel a gaz, festek, mázolok, ha kell, parkosítok.

A felsorolástól ültömben majdnem lefordulok a székről. Dr. E. két szippantás közt szemrebbenes nélkül folytatja a pincetakarítással és kőművesmunkákkal, amelyek végzéséhez a jogi diploma nem akadály. Ellenkezőleg. Mintha büszke lenne rá.

— Kéthavonta egész estét betöltő programokat szervezek, ezeken általában száz-kétszáz ember vesz részt, ami a 860 főnyi lakossághoz képest szép szám.

Dr. E. a megye egyik néptáncgyűjtésének vezetője és táncosa is, mellesleg egy iskolai

táncsoportot is irányít, a szomszéd faluban. Tiszteletdíja háromszáz forint havonta. Még hozzátesszi, hogy egyszer — három esztendeje — kapott 800 forint jutalmat a sikeres szereplésért.

Most lett kész a tenispálya — május elején avatták —, amelyhez pataokban folyt a pénz. A Lomb-pataokban. Ezt kellett ugyanis kitakarítani, s fejében a tanács kemény 6 000 forintot ajánlott föl. Ment is minden, mint a karikacsapás, az utolsó húsz méterig. Ott aztán elfogyott a lendület, nem segített se hangosbeszélő, se szép szó, se imádság. A tizenhárom főből egy sem maradt a cél-egyenesre dr. E. mellett. Azt egyedül pucolta ki. Akik viszont röhögtek emiatt, olyan több is akadt. Köztük sok sportoló, akik a presszóban tárgyalták, hogyan lehet megcsinálni valamit...

— Megszállott teniszező lehetsz!

— Az. Kétszer ha volt ütő a kezemben...

Dr. Gy. egyik jól működő megyei egyesületünk elnöke, felvillanyozódva meséli:

— Csodálatos előadást tartottam nemrég M.-ben a kedvezőtlen adottságú mezőgazdasági nagyüzemek közgazdasági problémáiról. A művelődési ház tömve volt érdeklődőkkel, és az előadás után huszonöt kérdés hangzott el a témában. Meglepő volt, az emberek őszintesége, tájékozottsága, hozzáértése. Ide mindig szívesen megyek el ezután is, ha hívnak.

M. egyébként egy kisebbfajta kulturális központ, hála egy-két agilis és áldozatkész szervezőnek, közéleti embernek.

Ennek hatása egyébként kisugárzik a helyi állami gazdaságra — és viszont. A nagyüzem évről évre jobb eredményeket ér el, jól képzett, magasán kvalifikált kádereket ad a megye más üzemének, intézményeinek, szerveinek, mind több új szakembert fogad és képez tovább, s ez a létszámban növekvő, szellemikben fejlődő agrárértelmiségi csoport meghatározó szerepet tölt be nemcsak a községben, de a környező településeken is.

Közülük kerülnek ki a Hazafias Népfront tisztségviselői, a tanácsstagok, a községi párt-szervezetek vezetői, egyszóval olyanok, akikre a falunak igen nagy szüksége van a további fejlődéshez, a rohanó világhoz való alkalmazkodásban, az előbbre lépésben.

Ennek az agrárértelmiségnek köszönhető, hogy a környező községekben mind több kultúrházban, művelődési központban gyúlnak föl a villanyok a hosszú téli esteken, és jönnek össze az emberek, ha másért nem is, egy igazi, baráti eszmecsere, vitára, a fárasztó napi munka után. Mert a mezőgazdaságban nem nyolc óra még ma sem a munkaidő, és az ötnapos munkahét olyan ritka, mint a fehér holló...

Talán a települések szétszórtsága, az ingázás után ez az egyik legnagyobb oka annak, ha valahol — és sajnos sok ilyen van — nem kapcsolódnak be a vidéki értelmiségiek elég aktívan a közösség életébe.

A. például főiskolát végzett állattenyésztési szakember, az egyik termelőszövetkezet tehénészeti telepének vezetője. Tizenöt kilométerről jár be reggelenként négy órára, és a napi munkájával este hétre végez. Hol kapcsolódjon most be a közéletbe? B.-ben, ahol dolgozik, vagy A.-n, ahol

lakik és ahová este fél nyolcra ér haza tizenöt órás munkája után?

Óvodás gyermeke addigra alszik, s az iskolás is félálomban van már...

T. mérges, fenyegetőzik, hogy soha többé nem dől be ilyesminek. Átvágták, felültették, lejárnatták, bécsapták, megsértették. Haragjának oka, hogy egy hónappal ezelőtt felkérte a község kultúrházának vezetője, tartson előadást a háztáji állattartásról, takarmányozásról, értékesítésről. A téma nyilvánvalóan közérdekű, és nagy érdeklődésre tarthat számot a téli estén.

T. készült, az előadást a hangosbeszélőn is több ízben bemondták, falragasz is került néhány helyre, egyszóval a propagandával nem volt semmi baj. Ennek ellenére a hat órára hirdetett eseményre még negyed hétre sem érkezett senki az előadón, a szervezőn és egy hozzátartozón kívül. Pedig hétfő volt, így a televízió sem zavarta az érdeklődőket. Ha lettek volna.

Fél hétkor egy idősebb hölgy állított be, aki helyet foglalt a negyvenkét szék egyikein, és a kellemesen meleg helységben jól esően nyújtóztatta ki a kinti hidegben elgémberedett tagjait.

Hét óraker a jól felkészült és elegánsan felöltözött T. — megtörve a baljós csöndet — megkérdezte az öregedő nénit, hogy milyen állat érdekli. Mire azt a választ kapta, hogy a zsiráf. („Mert az olyan ritka és érdekes.”) T. közölte, ő a helybeli mezőgazdasági nagyüzem egyik vezetője, és nem tartanak zsiráfot, ennél fogva aligha tudja a néni szenvedélyes érdeklődését kielégíteni, viszont megkérdezte, hogy a néni milyen állatot tart odahaza. „Oh, nekem csak egy macskám van”, volt a felelet. „Egyedül lakom, öreg is vagyok, nincs nekem már erőm állatot tartani. Csak azért jöttem be, mert láttam, hogy világos van, gondoltam addig sem kell otthon fűteni. Olyan drága az a fránya olaj...”

M. néhány esztendővel ezelőtt a község egyik legfőbb mozdítója volt. Nem lehetett még elképzeni sem nélküle semmilyen rendezvényt vagy megmozdulást. Énekelt a kórusban, kézilabdázott a falusi csapatban, a KISZ-vezetőség tagja volt, színház- és mozilátogatásokat szervezett, ha kellett, öltöztet fordult a megyeszékhelyig és vissza, hogy mindenkit elszállíton kocsijával.

Ma csak fáradtan legyint, ha kéri valamire: „Csináltam eleget, csinálja már más is!” M. ugyanis házat épít, gazdálkodik, előbbre jutott a ranglétrán is, két gyerek is van már, a nap pedig továbbra is csak huszonnégy óra.

— Kítői vonjam meg magam? A gyerekeimtől, a feleségemtől, a munkámtól? Marad a közélet. Az teszi túl magát a legkönnyebben rajta. Nem azért mondom, de építettem a kultúrházat, csináltam sportpályát, tataroztam iskolát és takarítottam templomot, de most, hogy én építkezem, nem nagyon tolonganak körülöttem a segédkezők. Nem azért, de jólesne, ha legalább megkérdeznék, nincs-e szükségem valamire...

Ahogy M. számolgatja, az eltelt tíz év alatt úgy négyezer órát dolgozott a falunak társadalmi munkában. Ennyiből a háza is fölépült volna.

— Félre ne érts — mondja —, nem sajnálom a világot sem, mert tudom, hogy hasznos volt, amit tettünk, de ugyanakkor aggaszt is ez a mostani érdektelenség. Az iskolai végzettség egyre nő, de sajnos vele együtt a tunyaság, a tehetetlenség is. Az érdektelenség egyenes út az elszigetelődéshez, az pedig a süllyedéshez.

— Hogy lehet ezt elkerülni?

M. fölnéz a magasodó falakra, amelyek számára hamarosan az otthon fogják határolni, azután azt mondja:

— Talán, ha fölépítem, megint beállok a csatasorba. Talán...

— Ez a csatasor mostanában elég hiányos.

— Mindenkinék sok az elfoglaltsága, lekööttsége, a pénz pedig nagy úr. Nézi meg Sz.-t, aki korábban az egyik leglelkesebb társadalmi munkás volt a faluban. Minden méter járdából nyolcvan centi az ő véhéhez fűződik, ma meg szabad idejében jó pénzért saját kocsijával fuvarozza az embereket ide-oda, a vásárba, orvoshoz, lakodalomba. Már össze is jött neki az új kocsi, de próbáld mondani neki, hogy menjen járdát építeni. Nekem nem segít építeni, hiába ígértem 50 forintot óránként, csak nevetett, ő háromszázat keres az autójával.

F. meg nutriát tenyészt tavaly ősz óta, igaz, ebből legalább annyi haszna van a közösségnek, hogy lekaszálja a foci-pálya fűvét az állatoknak, így mindenki jól jár...

Az 1980. január 1-i népszámlálás adatai szerint Nógrád megyében a nem fizikai (szellemi) foglalkozásúak közül 6967 főnek van befejezett felsőfokú végzettsége, közülük 3718 a községben él — azaz többen, mint a megye két városában. Még érdekebb adat, hogy vezető, irányító beosztásban 11 524 fő dolgozik, akik közül 5 951 fő vidéken talált állást.

A megye termelőszövetkezeteiben — szintén 1980-as adat — 456 felsőfokú végzettségű szakember dolgozik, csaknem százal többen, mint egy évvel korábban, s ez jól szemlélteti a vidéki értelmiség szerepének jelentős növekedését, hiszen a mezőgazdaságban dolgozók döntő többsége azért falun fejt ki társadalmi, közéleti tevékenységét.

A közös gazdaságokban a felsőfokú végzettséggel rendelkezők nagy része — 419 szakember — agrártudományi egyetemen, vagy mezőgazdasági főiskolán szerezte diplomáját, de egyre több nagyüzemben találunk mérnököket — hála a mezőgazdasági üzemek bővülő ipari tevékenységének —, és egyre több a jogi végzettségű szakember, aki a paragrafusok útvesztőiben segíti az eligazodást. Erre manapság a gazdaságoknak legalább akkora szüksége van, mint a jó időre. Nem véletlenül mondta a minap egy vezető, hogy az utóbbi két évben a jogtanácsos tanácsai annyit hoztak a közös „konyhára”, mint egy kisebbfajta melléküzem.

A szürkeagysejtek kihasználása — a törvényesség keretein belül nem bűn, inkább erény — érdeke a gazdaságoknak. Arról nem is beszélve, hogy a dolgozók, tagok ügyes-bajos eseteit is le lehet rendezni házon belül, így nem kell utazgatni, másrészt a panaszok egyszerűbben elsimíthatók. Már ott, ahol jó kézben vannak a jogi ügyek.

Nem úgy, mint abban a termelőszövetkezetben, ahol négy évig foglalkoztattak egy jogtanácsost, míg végre sor került az első perére. Amelyet azonnál el is vesztett. Az elnök a következő szavakkal adta ki az útját:

— Azt még elnéztem, hogy négy év alatt ez az egy produkciód volt, de hogy ez is selejt, az már sok...

Zilahy Tamás

Egyenrangúan, emberként és alkotóként

BESZÉLGETÉS SZEPESI JÓZSEF KÖLTŐVEL

Cigányoktól, még városiaktól is, gyakran hallom: „paraszt”, „parasztok”. A nem cigányokat jelölik vele. Te mire gondolsz, amikor ezt a szót kiejted?

Nem használom, esetleg ritkán. Ha valakit ezzel a jelzővel illetek, úgy értem, mint bárki más. Helyette inkább ilyen kifejezéseim vannak: „gyökér”, „kulturhusáng”. Engem egyébként, ha jó értelemben és nem sértő szándékkal nevez valaki cigánynak, nem zavar: hiszen az vagyok. Ellenkező esetben a sváb is, a tót is, a parasztt is joggal mordul fel. De mondhatnám a zsidót is.

Több éve ismerjük egymást, s ezért kérdezem — ha ellentmondásnak tűnik is —, ki vagy te? Cigány segédmunkás? Szakmájában keveset kereső, ezért segédmunkát is vállaló munkás? Ertelmiségi? Városi vagány? Költő? Avagy mindegyikhez oda kell illeszteni a cigány megkülönböztetést is?

Egyikhez sem kell odatenni a cigányt. Ami nem azt jelenti, hogy tagadom a cigányságom. A verseim, egyéb más írásaim segédmunkásokról, csavargó vagányokról szólnak. Ezek az emberek egyben lehetnek cigányok is.

A cigányság ügye a társadalom többi gondjával együtt jelentkezik a valóságban is, bennem is. Tehát együtt is kell megoldani. Ha nem is mindenki látja így, a helyzet mégis ez. Mert például mi az, ami számomra a perifériákon dolgozó cigányoknál feltűnik? Nekik sem az a gondjuk, hogy cigányok, hanem mindig és elsősorban a munkahelyi, a szociális, az otthoni személyes ügyeik, az ingázás stb. foglalkoztatják őket. Bele kell abba mélyebben gondolni, hogy mit jelentenek a tények! A cigányok ott vannak az iparban, a gyárakban, más termelőegysé-

gekben. Elképzelhető mindez következmények nélkül? A legelső, amit számba kell venni, éppen cigányságuk tudatának gyengülése. A legtöbb cigány ember nem akar már a cigányságával foglalkozni. Az a gondja, hogy neki személy szerint jó élete legyen. Ma ez is általánosan jellemző, a társadalom egészére, a nem cigányokra is vonatkozik.

Még én sem döntöttem el igazából, hogy ki vagyok. Azt hiszem, mindenekelett az az ember, aki a cigány, a munkás, a társadalom problémáira érzékenyen reagál. Talán azért, mert többféle közegben otthon vagyok. Ezért is írok, emiatt az összetett otthonosságérzet miatt.

Kaptam persze családi ösztönzést is. Apám művészféle volt. Hegedűket készített, szobrokat faragott, festett, rajzolt, jó barátja volt Balázs Jánosnak, a híressé vált festőnek. Gyerekkoromban rajzolgattam, festegettem. Amikor az iskolában megismertem a magyar irodalmat, aztán később a külföldit, úgy éreztem, az irodalom áll hozzám a legközelebb, ebben tudom magam igazán megtalálni és kifejezni. Az utóbbi időben riportokat, szociográfiákat is írok, részben a Palócföld ösztönzésére. Valahogy kevesnek tartom már a verset. Szűknek. Törekvéseim helyességét talán igazolja, hogy az idén egyik írásomat beválogatták az *Írószemmelbe*.

Kapcsolat fűz a cigány értelmiség országosan ismert alakjaihoz, mondhatni, belülről ismered a cigány értelmiséget. Közéjük tartozónak érzed-e magad? Miben látod legfőbb gondjaikat?

Nem érzem magam cigány értelmiséginek. Tőlük idegennek sem. Nekem az ún. programokkal szemben vannak fenntartásaim. Azok a programok, amiket körükben eddig megismertem, szerintem túlságosan egysíkúak. Némely nézetet egyenesen nevelésesnek és naivnak tartok...

Tudomásom szerint hivatalosan nincs cigány értelmiség, a köztudatba viszont belopakodott, hogy van. Általában az írókra, költőkre, művészfélékre gondolnak. Nekem viszont sok barátom, ismerősöm van, aki leérettségizett, tanári vagy más oklevelet, diplomát szerzett. Ők is a cigány értelmiség soraiba tartoznak. Számontartandó tehát ez a réteg.

Átfogó programja a cigányság problémáinak megoldására azonban nem a cigány értelmiségnek van, hanem a társadalomnak. Lehet persze bírálni ezt a programot. Viszont a társadalomnak más gondja is akad, különösen ma. A többi gond megoldásával együtt és hosszabb távon történik tehát a cigányság helyzetének jobbítása. Másképpen nem lehetséges. Ezért a cigány-értelmiségnek azt kellene feladatául vállalnia, hogy a cigányság gondolkodásmódján változtasson, formálja korszerűvé a cigányság öntudatát. Ehelyett még közöttük is azt hallom olykor, hogy mindent ráerőltetnek a cigányságra. Pedig ami jobb, azt minden ember szereti, azt ritkán kell erőltetni. És a putriból kijönni jobb, mint ott élni. Ehhez nem kell különösebb tudás. Tudomásul kell venni: a cigányság nagy tömegei akarva-akaratlanul, szakítottak régi életformájukkal. Nem a kezdeteknél tartunk tehát. A mai tényekből kell kiindulnunk. Ehhez kell a programokat megtalálni. Hibák, hiányosságok, feladatok is kerülnek tehát bőven.

Ott voltam például Szentendrén, a Fekete korall irodalmi matinéján, ahol — bizonyos személyes siker ellenére, illetve attól függetlenül —, az volt a benyomásom, nincs sok értelme az ilyen találkozásoknak. El sem hangzanak olyan irányú vélemények, amelyek a cigányság ügyét előre viszik. Mintha kizárólag a szimpla találkozás lenne a cél. Vagy a tetszelgés önmagunk művészváltában. Ha pedig a problémákról esik szó — nem először voltam ilyen típusú találkozón, tanácskozáson —, ugyanazok hangzanak el, mint évekkkel ezelőtt... Már a könyökömön jön ki. Tejesen egy helyben topogunk. Nagy a szervezetlenség más vonatkozásban is. Az egymás közötti ellentétekről nem is beszélve. Ami persze, végső soron, érthető. A másfajta társadalmi közeg, kinél-kinél másféle gondolkodást és világlátást alakított ki. Szóval önmagában képtelen a cigány értelmiség a gondok megoldására. A társadalom segítsége nélkül nem megy... A cigányság nem termelte még ki a maga saját, sokoldalú értelmiségét.

Rendkívül kritikus a véleményed. Jogosnak érzem a kérdést: szerinted mi a cigányság valódi útja?

Az integráció. Vigyázat! Nem az asszimiláció. Aki úgy kívánja, ápolhassa a nyelvét, hagyományait, kultúráját. Lehessen és maradjon cigány. Viszont ha valaki azt mondja, nem vagyok cigány, úgy akarok élni, mint bárki más e hazában, megtehesse. Ő feljelenesse, aki lecigányozza. Mert ő megszűnt cigány lenni.

Az integráció helyzetében tehát a cigányság — sajátos értékei megőrzése mellett — elfogadja a társadalom normáit, miként a másik oldalról a társadalom is közeledik feléje. Egyenrangú állampolgárként él, annak minden következményével; megkülönböztetés nélkül. Ezen túlmenően a „cigánykérdés” lényegét elsősorban szociálisnak látom. Aztán közműveltséginek. Tehát nem nemzetinek és nem nemzetiséginek.

Röviden a szociális helyzetről. A munkából, a munkához való viszonyból, a munkalehetőségekből kell kiindulnunk. A cigányság még a hatvanas évek elején, közepén is nehezen tudott elhelyezkedni. Mára már egyre többen tanulnak szakmát is.

Kulcskérdésnek tartom az iskolázást. Ennek sem foglalkozhatunk most, itt, minden részletével. Személyes tapasztalataim egyik részét mondom el. Sok író-olvasó találkozik megfordulok, s az iskolára mindegyiken panaszokoznak. Főleg a megkülönböztetés miatt. Pedig a cigánygyerek amúgy is hátrányos helyzetből kezdi a tanulmányait. Mindenféle megkülönböztetés, gyakran még a jó szándékú is, csak tovább növeli a hátrányos helyzetet.

És végül, miért nem tartom nemzeti vagy nemzetiségi kérdésnek a cigányság jövőjét? Mert nincs meg semmilyen feltétele annak, hogy a kérdést így vessük fel. Például sem a nyelvi, sem a történeti. A hagyományait pedig — tapasztalhatóan — szeretné elfelejteni. Nem csupán a vándorlást és a lopást...

A nyelvről külön is szólnék. A nyelvek köztudomásúan fejlődtek. Ha volt egyáltalán egységes cigány nyelv, az évszázadok során nemhogy gazdagodott volna, hanem inkább visszafejlődött. Ez a kijelentés lehet, hogy eretnecség egyesek szemében, de ez az én véleményem. És ha igazam van, meg kell gondolni, hogy helyes-e anyanyelvként megtanulni a cigányt...

Ha már a nyelvről tartunk: mostanában egyre többet hallani a cigány írókról, költőkről. A cigány irodalom kifejezést is használják, használjuk már. Helyesen-e? Van-e cigány irodalom nálunk?

— Nem hinném, hogy lenne. A szóba jöhető alkotók irodalmi eszközei a magyar irodalom eszközei. Témáját tekintve, a szerzők származása szerint még elfogadható ez a kategória. Az irodalom lényege felől már nehezen. Olvastam magyar zsidó, amerikai zsidó és zsidó problémákat megíró szerzőket. Az zsidó irodalom lenne? Bellow Herzogja zsidó regény? Nem. Bellow nagy amerikai író. Vagy vegyünk egy hazai példát. Amikor Lakatos Menyhértet meghívták az NSZK-ba, ott megkérdezték tőle, minek érzi magát. Azt válaszolta; „Külföldön magyar író vagyok, otthon cigány”. Szóval nem egyszerű a helyzet. A társadalmi eredetű ellentmondás ebben a „nem, de mégis”-ben ütközik ki. A munkahelyeken ugyanígy van. Egyes gyárak egész üzemrészeiben csak cigányok dolgoznak. Tehát munkások. Minden jog és lehetőség megilleti őket. Igen ám, de a legrosszabb munkát végzik, más nem maradna ott két napig sem. Igaz, ilyen helyeken nincs akkora munkafegyelem, ide visszavárják, ha két hétig feléje se nézett a munkájának. A cigány tehát marad, mert szabadabb. Szóval munkás is, meg nem is. Cigány is, meg nem is. Különbözik is, meg nem is. Van is megkülönböztetés, meg nincs is.

Az irodalom vonatkozásában sem egyszerű a nyelv kérdése. Mindegyik cigány értelmiségi se tud cigányul, hasonlóan a cigány népességhez. Bonyolítja a helyzetet a nyelvjárások kérdése. Ki végezné el az egységesítést? Van-e erre szellemi kapacitás? Aztán ha lenne egységes magyarországi cigány nyelv, kik tanulnák meg, és hogyan? Majd pedig legyen cigány nyelvű irodalmi, művészeti lap? Esetleg a cigány íróknak, művészeknek külön irodalmi, művészeti szekció alapítódjék? Nem tartanám szerencsésnek. Így is komoly vádak érik a cigány értelmiséget holmi szeparatista törekvések miatt. A cigány művész-értelmiség nem különülhet el a magyar író- és művész-társadalomtól. Belát-

hatatlan követelményekkel járnak. Születése pillanatában elsietgetelné magát.

A Fekete korall verseit olvasva, szinte minden sorból sugárzik a küldetéstudat. Napjaink magyar lírájában leértékelődött a váteszi költői magatartás. Te hogyan viszonyulsz ehhez a fáziskülönbséget mutató helyzethez?

Bennem van küldetéstudat, de ez nem kizárólag a cigányokra vonatkozik. Az egyszerű emberekhez, a munkásokhoz kapcsolódik. Mert magam is az vagyok. Nem szeretnék abba a skatulyába kerülni, amely szerint engem csak a cigányság problémái érdekelnek. A magyar irodalmat, a magyar történelmet tanultam. Itt élek. Magától értetődő, hogy magyar írónak érzem magam. Nekem ez természetes. Ugyanakkor ahol tudom, mindig is segítettem és segíteni is fogom a cigánysággal kapcsolatos jó törekvéseket. Semmiféle elzárkózást nem jelent az alapállásom. Úgy látom inkább, egyre több a hozzám hasonlóan gondolkodó.

Salgótarjánban élsz, sohasem hallottam tőled, hogy elkészülnél innen. Mit jelent számodra a város?

Ahogy én nőtem, úgy nőtt és változott a szemem láttára ez a város is. Nekem Salgótarján mindent jelent. A rokon és baráti szálakon túl is. Salgótarján közismerten ipari központ. Ennek hatása, következményei tükröződnek az itt élő cigányság életében is. Már gyerekkoromban ismertem olyan cigány férfiakat, akik 20—25 éves munkavisztonnyal rendelkeztek. Tehát már 1945 előtt aktív munkások voltak. Az öblösüveggyárban, az acélgyárban, a tűzhelygyárban dolgoztak. Ők már akkor is más-ként éltek. Gyerekfejjel még szembeötlőbbek a különbségek, s ha ilyen közösségben nölsz fel, nyilvánvaló, hogy hatással lesz rád.

Összetett jelenség tehát ez is, amit még szintén nem tártak, tártunk fel. Pedig ebben az esetben nem kizárólag Salgótarjánról van szó. Amit elmondtam, nem csak Salgótarjánra vonatkozik, hanem minden nagyobb ipari városra és környékére; bizonyos mértékig Budapestre is. Egészen más a helyzet ezekben a körzetekben, mint mondjuk Szabolcsban és Zalában, vagy az Alföld bizonyos részein. Ott a nem cigányokat is súlyos szociális problémák sújtották, amint az jól ismert az irodalomból és a szociográfiából is. Mindebből az is következik, hogy az életmódváltás nem egyszerre következett be az egész ország területén, ami a cigányság körében területileg is differenciálódást eredményezett, távolságokat teremtett. Talán még szembeötlőbbeket is, mint a nem cigány lakosság körében. A cigányság persze amúgy is általános késésben van.

Befejezésül alkotói közérzeted felől kérdezlek... Bari Károlynak két kötete jelent meg, folyóiratokban publikált újabb versei eseménynek számítanak; Holdosi József regényére felfigyeltek, várják tőle a folytatást; Balogh Attila lázas hitét a kötete után a televízióból is megismerhettük; Osztóján Béla évek óta számon tartott tagja fiatal irodalmunknak; Kovács József központi lapokban van jelen... Nem érzed úgy, hogy késésben vagy?

Igen, néha úgy érzem. Aztán végiggondolom az életemet, a lehetőségeimet, az életkörülményeimet, és azt mondom: még nem késtem el! Egyáltalán az is csoda, hogy létrehoztam, ami eddig megjelent. Minek köszönhető az alkotómunkám? Csak a keménységemnek, amivel például a legnehezebb munkát is elvégzem. Olyan helyen lakom, hogy az írógépet nem tarthatom ott: ha két napra leviszem, berozsdásodik. Nyáron mintha csatornában élnék, télen vesemedence-gyulladás kaptam... Írni nem azzal a szándékkal kezdtem, hogy nagy író, költő leszek. Társadalmi kérdések izgattak. Cigányoké, munkásoké, periférikus rétegeké. Ezt nem lehet elérni előlem. Lassan beérő típus vagyok. A végeredmény lesz a fontos. Kétségtelen, egy kötet rangot jelent. Úgy érzem, most érkeztem abba a periódusba, amikor kötetre is gondolhatok. Sokféle tapasztalatomhoz nehéz megtalálni az alkalmas formát és műfajt. Emellett a tapasztalatnak ülepednie is kell.

Köszönöm a beszélgetést.

Laczkó Pál